

Módszertani megjegyzések a magyar nyelv külföldön való tanításához

Egyik kollégám, amikor hallotta, hogy Finnországban magyar nyelvet tanítok, kissé irónikusan jegyezte meg, hogy nem szeretné a magyar nyelvet idegen nyelvként tanulni. Megjegyzésében nagyon sok igazság van, ha nyelvünk - sokszor még a magyarok számára is nehéz - szabályaira vagy éppen szabálytalanságaira gondolunk. Mert például azt minden általános iskolát végzett magyar ember tudja, hogy a tárgy ragja mindig rövid -t. De meg tudná-e valaki hirtelen mondani, hogy a -t mikor kapcsolódik a szótári tőhöz közvetlenül, mikor kötőhangzóval? És ha kötőhangzóval kapcsolódik, akkor a mély hangrendű szavakban mikor van o, és mikor van a kötőhangzó? Például: asztal > asztalt, fal > falat, tyúk > tyúkot, lyuk > lyukat stb. Vagy tudna-e valaki gyorsan válaszolni arra a kérdésre, mikor van mássalhangzó után -a/-e vagy -ja/-je birtokos személyrag egyes harmadik személyben? Például egyformán r hangra végződik a humor és a terror szó, mégis az egyikben -a, a másikban -ja birtokos személyrag található: humor > humora; terror > terrorja. Hasonló példák még: ember > embere, éger > égerje; gyalázat > gyalázata, divat > divatja stb. Természetesen ezeket a jelenségeket le lehet írni, szabályba lehet foglalni. De tudják-e ezeket a szabályokat a magyar emberek? Nyilvánvalóan nem, de nekik nem is kell tudni, mert anyanyelvük a magyar. Az idegen anyanyelvűeknek viszont meg kell tanulni ezeket.

Hasonló jelenségeket figyelhetünk meg az igeragozásban is. Azt minden általános iskolát végzett magyar tudja, hogy a múlt idő jele mássalhangzó után rövid -t, magánhangzó után hosszú -tt. De meg tudja-e valaki mondani, hogy mássalhangzóra végződő szótári tő után mikor járul közvetlenül az időjel, és mikor kötőhangzóval? Bizony, azonos végű szavaknál is eltérés mutatkozik: ad > adott, apad > apadt stb. És ha van kötőhangzó, mikor van minden személyben, és mikor van csak alanyi ragozás egyes szám harmadik személyben? Például: fut /futottam, futottál, futott stb./, de lát /láttam, láttál, látott stb./. A magyar ember számára ez a gyakorlatban szintén nem okoz problémát.

Más kérdés, bár könnyebb, az igeragozás köréből. Minden iskolázott ember tudja, hogy a felszólító mód jele a -j. De ha már azt is

megkérdeznénk, hogy milyen változásokon megy át a -j az igék egyes csoportjaiban, akkor nemigen kapnánk tökéletes választ. Azt talán még tudják, hogy mikor van teljes hasonulás. De arra már kevesen emlékeznének, bár esetleg helyesen írják, hogy melyik igében van hosszú -jj módjel /jön>jöjjön/. Talán egyeseknek még az is eszükbe jutna, hogy olykor -gy áll a -j helyett /tegyen, legyen stb./, de azt már bizonyára csak kivételes emlékezetű ember tudná megmondani, hogy a hisz az egyetlen magyar ige, amelyben hosszú -ggy a felszólító mód jelle /higgyen/, bár minden magyar anyanyelvű egyén helyesen ejti.

Az idegeneknek természetesen mindezeket meg kell tanulni. A felszólító mód szabályait tapasztalatom szerint elég könnyen elsajátítják, de a kötőhangzók használatát és a szavak tövében történő változásokat nagyon nehéz megtanulni. Éppen ezért a nyelvtanároknak kell segítségükre sietniük úgy, hogy a szabályok gondos oktatása mellett minden új szónak megadják a főalakjait, így a szóval együtt annak ragozása is azonnal rögzítődik.

A főnevekkel kapcsolatban négy főalakot célszerű közölni: egyes alanyeset, tárgyeset, többes alanyeset és egyes szám harmadik személyű birtokos személyragos alak. A fenti alakokból nemcsak a kötőhangzók problémája tisztázódik, hanem az esetleges tőváltozás is kiderül. Például: ablak, -ot -ok, -a; kéz, kezet, kezek, keze; kanál, kanalat, kanalak, kanala; ökr, ökröt, ökrök, ökre; fa, fát, fák, fája; ló, lovat, lovak, lova stb. Valaki azt mondhatná, hogy a tárgy és a többes szám közül elég az egyik, hisz ha a tárgyrag előtt o kötőhangzó van, akkor az van a -k többes jel előtt is, és ha a -t előtt változott a tő, akkor ugyanaz a változás észlelhető többes számban is. De említettük már, hogy a tárgyrag gyakran kötőhangzó nélkül járul a mássalhangzóra végződő tő után is: asztal, -t, -ok, -a; kör, -t, -ök, -e stb. És a tő sem feltétlenül azonos többes számban és az egyes tárgyesetben. Például a szó, -t, de többesben a szók mellett a szavak forma a gyakoribb, a szavat alak pedig már nemigen nevezhető köznyelvi-nek.

A melléknevek mellett a tárgy, a többes szám és a közép fok alakját szükséges megadni. A birtokos személyrag elhagyható, mert a melléknevek, ha már birtokos személyragokkal fordulnak elő, főnevesültek. Például: piros, -at, -ak, -abb; nehéz, nehezet, nehezek, nehezebb; jó, -t, -k, jobb stb. A felsőfok közlése nem szükséges, mert elég könnyű a szabályt megjegyezni, a leg- jellel alakul általában a közép fokból: legpirosabb, legnehezebb, legjobb stb., de a -só/ső végű melléknevek

alapfokából: legalsó, legfelső.

Az igéknek általában négy, de olykor öt alakját kell ismer-
tetnünk a hallgatókkal. Első természetesen a szótári alak, alanyi ra-
gozás, jelen idő, egyes szám harmadik személy. Finnországban a kezdők
részére írt magyar tankönyv /Lavotha-Tervonen: Unkarin oppikirja. Hel-
sinki, 1961/ a finn szótári alaknak megfelelően a főnévi igenevet köz-
li az olvasmányokhoz készített szójegyzékekben. Ez helytelen, az egyes
harmadik személyhez nemcsak azért kell ragaszkodnunk, mert ez már ha-
gyományos, hanem azért is, mert az igék ragozása szempontjából ez az
igealak fontosabb mint az igenév. Igen gyakran az egyes harmadik sze-
mély azonos azzal a tövel, amelyhez a végzések járulnak, és például
azonnal láthatjuk belőle, hogy az ige ikés-e, vagy sem. Ezzel szemben
a főnévi igenév az ige ragozására vonatkozólag kevesebb tájékoztatást
nyújt.

Az igék második főalakja a múlt idő egyes szám harmadik sze-
mély. A várt formából például azonnal látható, hogy az időjel előtt
egyetlen személyben sincs kötőhangzó, mert ha egyes harmadik személy-
ben nincs, akkor egyetlen alakban sincs. Az adott és futott alakokból
viszont nem látszik, van-e a többi személyben a jel előtt vokális,
vagy nincs. Ezért abban a típusban, amelyben a harmadik személytől el-
tér a többi, célszerű megadni az egyes első személyt is /adtam, adott;
ettem, evett stb./, itt tehát öt főalakot közlünk a hallgatókkal. A
múlt idő három típusa a következőképpen adható meg: a/ vár -t, b/ ad
-tam, -ott, c/ fut -ott.

Harmadik főalak a feltételes mód egyes harmadik személye:
vár, -na; kezd, -ene; tanít, -na ~ -ana. Olykor van a jel előtt kötő-
hangzó, olykor nincs, de vannak olyan szavak, amelyeknek két alakjuk
is él. A feltételes mód egyes harmadik személyének ismerete alapján
azután néhány más igealak is könnyen megalkotható. Ha nincs a módjel
előtt kötőhangzó, akkor az egyes második személyű -sz, a többes máso-
dik személyű -tok/-tek/-tök, a többes harmadik -nak/-nek és a második
személyű tárgyra utaló -lak/-lek ragok, valamint a főnévi igenév -ni
képzője előtt sincs. Például vársz, vártok, várnak, várlak, várni. Ha
van a feltételes mód jele előtt kötőhangzó, akkor az imént említett
végzések előtt is van: kezesz, kezdetek, kezdenek, kezdelek, kez-
deni. Ha a feltételes módban két változat él, akkor az itt tárgyalt
esetekben is kettős alakok találhatóak: tanítsz ~ tanítasz, tanítottok ~
tanítotok, tanítanak ~ tanítanak, tanítlak ~ tanítalak, tanítani ~ taníta-
ni. Nyilván nagyon nehéz lenne megjegyezni, hogy a fenti igealakokban

mely igékben van kötőhangzó, melyekben nincs /vö. J a k a b, MNYj.XV, 79-98/, éppen ezért helyes, ha az új igével együtt annak feltételes módját is megtanulják a külföldi hallgatók.

Végül negyedik /az ad, -tam, -ott típusban ötödik/ főalak a felszólító mód egyes harmadik személye. Ez különösen a módjel különféle változásai miatt fontos. Például: vár, -jon; néz, -zen; eszik, egyék; hisz, higgyen stb. Ha egy új igét tanítunk, a fentiek értelmében a következőképpen adhatjuk meg főalakjait: vár, -t, -na, -jon; fut, -ott, -na, fusson; ad, -tam, -ott, -na, -jon; iszik, ittam, i-vott, inna, igyék; stb.

Amikor kezdőket tanítunk, ezek az adatok nagy mértékben megkönnyítik részükre a magyar nyelv bonyolult ragozási rendszerének elsajátítását. Ezért következetesen közölnünk kell ezeket az alakokat mind a névszóknál, mind az igéknél. Az első tanév vége felé azután azokban a hallgatókban, akik rendszeresen eljárnak az órákra, és egy kicsit tanulják is a nyelvtant, kialakul egy biztos készség, könnyen ragozzák a szavakat, és az újonnan előforduló szavak főalakjait önállóan is meg tudják alkotni.

A magyar nyelv idegeneknek/való tanítása más módszereket kíván, mint a magyar anyanyelvűeknek való oktatása. Ezért kívánatos lenne, hogy az ilyen irányú módszertani kutatás fellendülne a magyar nyelv oktatói és kutatói körében.